

LAULUSTA TULEE KANSAKOULUN PAKOLLINEN OPPIAINE

Reijo Pajamo

Laulun asema varhaisessa kansanopetuksessa

Laululla oli keskeinen asema jo varhaisessa kansanopetuksessa. Pitäjänkouluissa laulettiin virsiä koulumestarien johdolla, jotka usein toimivat myös seurakuntien lukkarina. Virsikirja oli paitsi laulukirja myös sisälukukirja. Pitäjänkoulujen jatkajia olivat kyläkoulut ja kiertokoulut.

Kesti kauan ennen kuin sivistyneistö oppi näkemään kansansivistyksen suuren merkityksen. Yleisen kulttuurikehityksen seurauksena kansanopetus koki 1800-luvulla suuren nousukauden. Tänä aikana maahamme syntyi erilaisia kansanopetuslaitoksia: ruukinkouluja, tehtaankouluja ja käsityöläisten sunnuntaikouluja. Kaikissa näissä opetettiin myös virsilaulua. (Vaara 1919, 21-24. Salokannel 1957, 116. Halila 1949 I, 88-89. Ks. myös Asetus 19.1.1942.)

1800-luvun alussa perustettiin maahamme joitakin koululaitoksia, joilla tuli oleman merkittävä osuus kansakoululaitoksen syntyyn, Tällaisia olivat mm. Ahlmanin koulut, jotka aloittivat toimintansa Tampereen ympäristökunnissa. Laulunopetus jäi monissa Ahlmanin kouluissa opettajan harkinnan varaan, joskin joidenkin koulujen säännöissä todettiin, että ”opettajan tulee, mikäli hän on laulutaitoinen, opettaa lapsille laulua ja laulun tulee herättää oppilaissa oikeata hartautta”. Joissakin pitäjissä kuten esim. Pirkkalassa suunniteltiin jopa erityisen laulunopettajan ottamista, koska veisuaito oli huonolla kannalla. Vaikka koulujen opetussuunnitelmista puuttuivat pääsääntöisesti harjoitusaineet, laulunopetusta pidettiin itsestään selvänä. Säännöissä tosin huomautettiin, että ”huutaminen ei ole laulua”. (Halila 1949 I, 119-127. Paasikallio 1944, 56. Lahdes 1958, 166.)

1840-luvulla käynnistyi laajapohjainen keskustelu kansanopetuksen järjestämisestä. Tässä yhteydessä keskusteltiin myös tulevan kansakoulun oppiaineista. Litteraturbladet-lehti (nro 1/1847) suositteli kansakouluun mm. kanteleensoittoa, koska se koi-tui ”mielen terveydeksi”. Morgonbladet-lehti (nro 19/1846) suositteli puolestaan ko-

raalilaulua, koska ”taide vaikutti voimakkaasti kehitykseen”. (Litteraturblad 1/1847. Morgonbladet 19/1846.)

Vuoden 1856 uudistusohjelmassaan keisari Aleksanteri II antoi senaatille tehtäväksi laatia ehdotuksen siitä, miten voitaisiin helpottaa kansansivistystä tarkoittavien koulujen järjestämistä maalaiskunnissa. Tätä tarkoitusta varten senaatti pyysi tuomiokapituleilta lausunnot ja ehdotukset, joiden tuli olla kirkollisiasiaintoimikunnassa vielä saman vuoden lokakuussa. Asian tärkeyden vuoksi pidettiin välttämättömänä tunnustella myös yleistä mielipidettä. Tästä syystä tuomiokapitulien lausunnot painettiin ja toimitettiin papiston välityksellä yleisön saatavaksi. Yleisön ehdotukset oli jätettävä senaatille vuoden 1857 elokuun loppuun mennessä. Lähetettyjä kirjoituksia tuli 19, niiden joukossa Uno Cygnaeuksen lausunto ”Strödda tankar om den tillämnade Folkskolan i Finland” (Hajanaisia mietteitä Suomeen aiotusta kansakoulusta).

Huhtikuussa 1858 annettiin ”Armollinen julistus kansanopetuksen järjestämistä varten Suomen Suuriruhtinaanmaassa”. Senaatin tehtäväksi tuli valita nyt henkilö, joka perehtyisi ensin oman maan kansanopetukseen ja sitten tutkisi muiden maiden vastavia oloja. Täksi henkilöksi valittiin pastori Uno Cygnaeus. (Ehdotus ja mietteitä 1856, 75. Wiborg 37/1857. Julistus 19.4.1858.)

Uno Cygnaeuksen ehdotus (1860)

Saatuaan senaatilta kansanopetusolojen tutkimustehtävän Uno Cygnaeus aloitti kesäkuussa 1858 matkan, jonka aikana hän kierteli eri puolilla Suomea Oulun lääninä lukuun ottamatta. Saman vuoden marraskuussa hän aloitti ulkomaan matkan, joka aluksi suuntautui Ruotsiin ja Tanskaan, myöhemmin Saksaan, Itävaltaan, Sveitsiin ja Hollantiin. Suomeen Cygnaeus palasi joulukuussa 1859 ja tammikuussa 1860 hän esitti senaatille matkakertomuksensa. Cygnaeus sai senaatilta tunnustusta hyvin suoritetusta matkasta. Tämän jälkeen hän sai senaatilta uuden tehtävän: hänen tuli laatia ehdotus kansakouluista ja opettajaseminaareista.

Cygnaeus jätti ehdotuksensa ”Förslag rörande Folkskoleväsendet i Finland” senaatille marraskuussa 1860. Cygnaeuksen lähtökohtana oli, että tulevan kansakoulunopettajan oli osattava sekä laulaa että soittaa, siksi vain laulutaitoisilla oli mahdollisuus pyrkiä seminaariin. Cygnaeuksen mukaan seminaarin oppiaineisiin laulun lisäksi kuului viulunsoitto ja urkujensoitto, joiden opettamisesta huolehtisi laulun ja soiton lehtori. Laulunopetus oli järjestettävä siten, että tuleva opettaja kykeni johtamaan laulua kirkossa ja suorittamaan opetustehtävän kansakoulussa. Opetuksessa oli kiinnitettävä huomio laulukappaleiden sanojen ja sävelmän valintaan sekä oppilaiden arvostelukykyyn kehittämiseen. Seminaarin laulunopetus oli järjestettävä siten, että se oli ohjeena kansakoulun laulunopetukselle. Cygnaeuksen mukaan kansakoulun laulukurssi käsitti seuraavaa:

Harjoitetaan koko skaalaa, jota lauletaan joka tunnin alussa ylös ja alas, voimakkaasti ja heikosti, hitaasti ja nopeasti; harjoitetaan sopivia maallisia lauluja ja virsiä, sanat selitetään ensiksi ja sitten luetaan niin kauan, kunnes lukeminen on tyydyttävää, nuottien tuntemista, harjoitusta ääntentapaaamisessa, eri tahtilajit, duuri- ja mollissävellajit, pieniä kaksi- ja kolmiäänisiä lauluja.

Viulunsoitonopetusta annettaisiin ainoastaan miesosaston oppilaille ja sen Cygnaeus tarkoitti lähinnä niille, jotka olivat laulutaidottomia. Urkujensoiton tarkoituksena oli saavuttaa sellainen taito, että henkilö kykeni soittamaan urkuja julkisessa jumalanpalveluksessa. Tätä harjoitusta oppilaat saivat sunnuntaisin, koska seminaarissa oli jokaisena sunnuntai- ja juhlapäivänä pidettävä jumalanpalvelus. (Cygnaeus 1910, 173-344.)

Senaatin asettaman tarkastuskomitean lausunto valmistui kesäkuussa 1862. Komitean mielestä ”soitannollisten lahjain puute ei saanut estää muutoin kunnollisen kyvyn pääsemistä seminaariin”. Komitea kuitenkin toivoi, että seminaarin oppilaalla olisi ”taipumusta soitantoon”. Toinen komitean tekemä musiikin opetusta koskeva muutos oli viulunsoiton opetuksen poistaminen seminaarin opetusohjelmasta. Sen tilalle komitean jäsen Elias Lönnrot ehdotti virsikanteleen tai kitaran soittoa. Lönnrotin mielestä sävelkorvattomat eivät osaa ottaa viulusta puolisävelaskeleita, mutta virsikanteleen ja kitaran avulla se kävisi helpommin. Cygnaeus pysyi esittämiensä periaatteiden takana. Jos komitea ehdotti viulunsoitonopetuksen poistamista, sen tilalle Cygnaeus kaavaili jonkin puhallinsoittimen opetusta.

Vuonna 1866 annetun kansakouluasetuksen mukaan seminaariin pyrkijältä vaadittiin hyvä musiikkikorva. Laulun ja soiton opetuksen tarkoituksena oli antaa tulevalle opettajalle valmius laulunopetuksen hoitamiseen kansakoulussa ja taito soittaa urkuja julkisessa jumalanpalveluksessa, ts. juuri ne tavoitteet, jotka Cygnaeus alkuaan oli seminaarille ehdottanut. (Mietteitä ja ehdotuksia 1864, 60, 107. Asetus 11.5.1866. Hagfors Cygnaeukselle [Dresden 5.1.1863], UCK, VA.)

Mistä Cygnaeus sai suunnitelmiansa esikuvat?

Toimiessaan vuosina 1845-57 Pietarin suomalaisen kirkkokoulun johtajana Uno Cygnaeuksella oli mahdollisuus saada tietoja opettajaseminaareista useitakin eri kanavia myöten. Niistä keskeisin oli suomalaisen seurakunnan kirjasto, jossa oli laaja koti- ja ulkomainen kirjallisuus ja jossa oli runsaasti myös kasvatusta käsitteleviä teoksia. Cygnaeuksella on ollut myös hyvät mahdollisuudet saada Pietarissa toimivan Petri-Schulen avulla tietoja Baltian maiden seminaarioloista.

Kun tarkastellaan Pietarin ja Baltian maiden koulujen laulunopetusoloja, kiintyy huomio etenkin seminaarien kohdalla runsaaseen ja monipuoliseen musiikinopetukseen. Näyttää kuitenkin siltä, ettei mikään näistä tämän alueen seminaareista ollut suoraanaisesti Cygnaeuksen ehdotuksen esikuvana, koska ”Hajanaisissa mietteissään” hän

mainitsee seminaarien oppiaineiden joukossa ainoastaan laulun.

Aukusti Salo mainitsee, että Cygnaeuksella olisi vuoden 1857 eToimiessaan vuosina 1845-57 Pietarin suomalaisen kirkkokoulun johtajana Uno Cygnaeuksella oli mahdollisuus saada tietoja opettajaseminaareista useitakin eri kanavia myöten. Niistä keskeisin oli suomalaisen seurakunnan kirjasto, jossa oli laaja koti- ja ulkomainen kirjallisuus ja jossa oli runsaasti myös kasvatusta käsitteleviä teoksia. Cygnaeuksella on ollut myös hyvät mahdollisuudet saada Pietarissa toimivan Petri-Schulen avulla tietoja Baltian maiden seminaarioloista.

Kun tarkastellaan Pietarin ja Baltian maiden koulujen laulunopetusoloja, kiintyy huomio etenkin seminaarien kohdalla runsaaseen ja monipuoliseen musiikinopetukseen. Näyttää kuitenkin siltä, ettei mikään näistä tämän alueen seminaareista ollut suoranaisesti Cygnaeuksen ehdotuksen esikuvana, koska ”Hajanaisissa mietteissään” hän mainitsee seminaarien oppiaineiden joukossa ainoastaan laulun.

Aukusti Salo mainitsee, että Cygnaeuksella olisi vuoden 1857 ehdotusta laatiessaan ollut käytettävissään kaksi lähdettä: Thomas Scherrin ”Leitfassliches Handbuch der Pädagogik” ja W. J. Curtmannin ”Lehrbuch der Erziehung und Unterrichts”. Teoksensa ensimmäisessä osassa Thomas Scherr luettelee Preussin seminaareja ja niiden oppimääriä v. 1830. Oppiaineiden joukossa mainitaan myös laulu, joka kuuluu piirustuksen ja kaunokirjoituksen ohessa ns. taideaineisiin. Samassa ensimmäisessä osassa Scherr selvittää myös kotimaansa Sveitsin kouluoloja mainiten eri seminaareja ja niiden oppimääriä ja -kursseja. Ainoastaan Zürichin Kantonin seminaarien kohdalla mainitaan oppiaineena laulu (Gesang). W. J. Curtmann selvittää teoksensa toisessa osassa lähemmin laulunopetuksen tavoitteita, oppikursseja ja oppimateriaalia. Tämä koskee kuitenkin ainoastaan kansakouluja. Scherrin ja Curtmannin teoksilla on varmasti ollut vaikutusta Cygnaeukseen, mutta ne eivät ole olleet suoranaisia esikuvia hänen ehdotuksilleen. (Isosaari 1961, 21.)

Sveitsin seminaareissa saatettiin myöhemmin, vaikka oppiaineen nimenä oli laulu, opettaa myös soittoa. Kun Cygnaeus ehdotti seminaarin oppiaineeksi ainoastaan laulua, ei tätä voi tulkita tietämättömyydeksi. Päinvastoin, Cygnaeus oli varsin hyvin perillä tuon ajan seminaarien musiikinopetuksesta. Mutta ehkä hänestä tärkeintä olikin vain se, että laulusta tulee seminaarin pakollinen oppiaine ja että vain laulutaitoisella oli mahdollisuus valmistua kansakoulunopettajaksi.

Suomalaisen seurakunnan laajan kirjaston välityksellä Cygnaeuksella oli hyvä tilaisuus tutustua etenkin saksalaiseen pedagogiseen kirjallisuuteen. Hänen tiedetään lukeeneen mm. Wilhelm Harnischin ja A. Diesterweggin teoksia, joista hän sai kuvan Saksan seminaarien opetuksesta. Esimerkiksi Dierteweggin toimittaman kirjan ”Wegweiser für deutsche Lehrer” 4. painoksessa (1850) oli Weissenfelsin seminaarin musiikinopettajan Ernst Hentschelin laaja artikkeli laulunopetuksesta (Der Unterricht im Singen). Siitä Cygnaeus on saanut tietoa sekä seminaarien kuin myös ns. Präparandaanstaltin musiikinopetuksesta. Jos Cygnaeus olisi ehdottanut seminaarin oppiaineiksi samoja, joita Hentschel mainitsee (laulu, piano, urut, viulu, sävellys, harmoniaoppi,

urkurakennustieto, estetiikka ja musiikin historia), niin tuskinpa hänen ehdotuksensa olisi mennyt sellaisenaan läpi, koska se sai osakseen kritiikkiä ja koska siinä esitettyä musiikinopetusta pidettiin jo liian laajana ja modernina maamme silloisiin kouluoloihin nähden.

Oliko Uno Cygnaeuksella esikuvana kenties Virossa sijaitseva Valgan seminaari kuten A. Hämäläinen väittää? Valgan seminaarissa oli laulu ja soitto pakollisia oppiaineita, koska seminaari oli ns. lukkariopettajaseminaari. Koska vain lahjakkaimmat saivat opetusta urkujensoitossa ja siten mahdollisuuden lukkarin tutkinnon suorittamiseen, ei laitos sellaisenaan voinut olla Cygnaeuksen esikuvana, koska Cygnaeus ehdotti urkujensoittoa pakolliseksi oppiaineeksi kaikille oppilaille. (Hämäläinen 1957, 130-135, 195-206. Ks. myös Aurola 1969.)

Aukusti Salon mukaan Cygnaeuksen v. 1860 esittämä Ehdotus ei ollut suinkaan tieteellinen tutkimus, josta olisi tarkoin ilmennyt, mistä mikin kohta oli saatu. Cygnaeus sijoitteli suunnitelmiinsa lähteisiin viittaamatta kohtia 'sieltä sun täältä' niistä runsaista kokoelmista, joita hänellä oli käytettävissään. Salon mukaan Cygnaeus laati ehdotuksensa käytäntöä ajatellen.

Eelis Aurolan mielestä Cygnaeuksen ehdotuksen esikuvana oli Sveitsissä Aargaun Kantonissa sijaitseva Wettingenin seminaari mainiten siihen neljä eri perustetta. 1) Cygnaeuksen alkuperäisen suunnitelman mukaan Suomen kansakoululaitos oli vanha pitäjänkoulu-kyläkoulu -järjestelmä. Painopiste oli pitäjänkoulussa, joka valmisti opettajia kyläkouluihin. Aargaun Kantonin seminaari oli juuri tämänkaltainen. 2) Cygnaeus lähetti tulevat opettajat juuri Wettingenin seminaariin. 3) Wettingenin seminaarin ilmapiiri vastasi niitä suunnitelmia, joita Cygnaeus oli asettanut Jyväskylään suunnitellulle seminaarille. 4) Kantonin väestön ammatillinen ja hengellinen rakenne vastasi niitä piirteitä, joita Cygnaeus seminaaritoiminnalle asetti. (Aurola 1961, Nurmi 1964 I, 41-42.)

Laajassa matkakertomuksessaan Cygnaeus vain kahdessa kohdin käsittelee laulunopetusta. Toisessa hän ylistää saksalaisten opettajien laulunopetustaitoa ja toiseen kohtaan hän on liittännyt Wettingenin seminaarin musiikinopetusohjelman. On selvää, että tämä Augustin Kellerin v. 1854 laatima musiikinopetusohjelma on vastannut niitä odotuksia ja toiveita, joita Cygnaeus seminaarin musiikkitoiminnalle asetti. Tämä tulee esille monessa eri yksityiskohdassa mm. siinä, että hän ”Hajanaisissa mietteissä” puhuu vain laulusta, mutta vuoden 1860 ehdotuksessa musiikinopetuksesta. Miten tarkkaan Cygnaeus seurasi Aargaun seminaarin musiikinopetusohjelmaa, selviää oheisesta taulukosta, johon on koottu Aargaun seminaarin lisäksi kohta Cygnaeuksen matkakertomuksesta ja hänen lopullisesta ehdotuksestaan. (Lehrplan des Aargauischen 1854, 12-17. Cygnaeus 1910, 58. Ks. myös Nurmi 1963, 55-56 ja Nurmi 1964 II, 85-87.)

Käydessään Wettingenin seminaarissa v. 1859 seminaarin musiikinopettajana toimi Joh. Breitenbach. Aikaisemmasta käytännöstä poiketen Breitenbach lisäsi seminaarissa soitinmusiikin opetusta. Niinpä laitoksessa toimi pian orkesteri, joka soitti juhliissa

erillisiä kappaleita sekä säesti esim. koraalilaulua. On mahdollista, että Cygnaeus kuuli tämän orkesterin soittoa vierailunsa aikana mieltäen tähän käytäntöön. Sitä paitsi se tarjosi lahjakkaimmille oppilaille vaativamman musiikin esittämismahdollisuuden. Lisäksi nämä soittajat opettajiksi valmistuttuaan voisivat puolestaan opettaa puhallinsoittoa toimipaikkakunnillaan ja perustaa myös puhallinorkestereita (torvisoittokuntia). Uno Cygnaeus suunnitteli myös Jyväskylän seminaariin pientä orkesteria, mikä ilmenee hänen ja Hagforsin välisestä kirjeenvaihdosta. Tästä syystä Hagforsin oli tiedusteltava Saksasta eri puhallinsoitinten hintoja. (Hagfors Cygnaeukselle [Dresden 5.1.1863], UCK, VA.)

Useimmissa seminaareissa, missä Cygnaeus matkansa aikana kävi, toimi seminaarista riippuen mies- tai naiskuoro. Kun Cygnaeus oli ehdottanut kaksiosastoista (mies- ja naisosasto) seminaaria, ajatteli hän näiden osastojen yhdistämistä laulun yhteistunnilta. Tällä tavoin saataisiin aikaan sekakuoro, mikä kuoromuoto ei vielä ollut erityisen tunnettu maassamme eikä myöskään sitä varten ollut ilmestynyt laulukokokeelmaa maassamme. Sekakuorolaulua Cygnaeus oli kuullut juuri Wetingenissä, kun Breitenbach muodosti Neuenhofin ja Wetingenin seminaarien oppilaista sekakuoron. Se lauloi pääasiassa kirkkomusiikkia. On myös mahdollista, että Cygnaeus Sveitsin matkansa aikana olisi kuullut jotain opettajan perustamaa ja johtamaa paikallista sekakuoroa. Wetingenin seminaari antoi musiikin opetussuunnitelman lisäksi myös musiikin harrastukseen liittyviä käytännöllisiä esikuvia Cygnaeukselle, joka suuresti arvosti laulua kasvatustekijänä.

Musiikinopetus Jyväskylän seminaarissa

Kansakoulun tehtävänä ei ollut enää vain luku- ja kirjoitustaidon opettaminen, vaan myös lapsen henkisen kasvun ja yksilöllisten taipumusten kehittäminen. Tätä tehtävää suorittamaan tarvittiin laajan yleissivistyksen omaavia opettajia, joiden valmistamiseksi tuli perustaa erityisiä kansakoulunopettajaseminaareja. (Jyväskylän seminaarin perustamisesta enemmän ks. Halila 1963.)

Maamme ensimmäinen kansakoulunopettajaseminaari aloitti toimintansa v. 1863 Jyväskylässä Uno Cygnaeuksen esittämien esikuvien mukaan. Varhaisissa kirjoituksissaan Cygnaeus esitti seminaarin oppiaineeksi ainoastaan laulua, mutta myöhemmin hän esitti oppiaineiksi laulun lisäksi viulun- ja urkujensoittoa, joiden opettamisesta huolehtisi laulun ja soiton lehtori. Seminaariin pyrkijältä vaadittiin ”taipumus lauluun tahi musikaalinen korva”. Cygnaeuksen seminaariehdotuksessa oli piirteitä, jotka viittasivat ns. lukkariopettajaseminaareihin, joita oli perustettu Keski-Euroopan ja Baltian maihin. Näihin Cygnaeus oli tutustunut ulkomaisilla matkoillaan. Lukkariopettajaseminaareista valmistuneet opettajat toimivat usein myös urkureina seurakunnissaan. Tällaisen lukkariopettajakoulutuksen saanut oli mm. Franz Gruber, ”Jouluyö, juhlayö” -laulun säveltäjä.

Jyväskylän seminaarin ensimmäisenä laulannon ja soitannon lehtorina toimi Erik August Hagfors (s. 1827 Inkoossa), joka oli kirjoittanut ylioppilaaksi Porvoon lukiosta 1848, aloittanut sen jälkeen opinnot Helsingin yliopiston filosofisessa tiedekunnassa ja suorittanut filosofian kandidaatin tutkinnon 1853 matematiikka pääaineenaan. Hagfors jatkoi opintojaan vielä lääketieteellisessä tiedekunnassa valmistuen 1858 lääketieteen lisensiaatiksi ja väitteli 1862 lääketieteen ja kirurgian tohtoriksi tutkimuksellaan ”Difteriittinen tulehdus silmän limakalvossa”. (Kansallinen elämäkerrasto II, 331-332.)

Opiskellessaan Tukholmassa ja kootessaan tutkimusmateriaalia valmisteilla olevaa väitöskirjaansa varten Hagfors sai keväällä 1860 Suomesta pastori Uno Cygnaeukselta kirjeen, jossa tämä pyysi Hagforsia Jyväskylään suunnitellun kansakoulunopettajaseminaarin laulun ja soiton opettajaksi. Cygnaeus oli tietoinen Hagforsin musiikillisista taidoista. Hagfors osallistui monipuolisesti ylioppilaiden musiikkiharrastuksiin toimimalla kvartetin johtajana ja soittamalla orkesterissa selloa. Hän sai useana vuonna myös yliopiston musiikkistipendin. Hagforsia pidettiin jopa ”Paciuksen oikeana kätenä”. Hagfors toimi myös koulujen laulunopettajana ja johti Helsingin Käsiyöläisyhdistyksen mieskuoroa. Saatuaan Cygnaeuksen esittämän kutsun Hagfors pyysi miettimisaikaa, koska hän ei mielestään osannut riittävän hyvin ”uutta kieltä” (suomen kieltä). Annettuaan lopulta Cygnaeukselle myöntävän vastauksen Hagforsin oli muiden opettajakandidaattien tavoin opiskeltava ulkomailla ja tutustuttava etenkin Saksan seminaarien musiikin opetukseen.

Hagfors teki opintomatkan Saksaan 1862-63, mistä ajasta pääosan hän opiskeli Dresdenissä musiikinopettaja Armin Fröhin johdolla. Lisäksi hän vieraili muutamissa johtavissa Saksan seminaareissa, mm. Weissenfelsin seminaarissa, jonka musiikinopettajana toimi Ernst Hentschel. Kun Hagfors senaatin nimittämänä aloitti työnsä Jyväskylän seminaarin laulannon ja soitannon opettajana elokuussa 1863, hän tuskin aavisti, kuinka merkittävän kulttuurihistoriallisen työn hän tuli Jyväskylässä suorittamaan.

Kuorolauluun liittyviä kysymyksiä ja ongelmia Hagfors oli pohtinut useaan otteeseen jo opintomatkinsa aikana. Toukokuussa 1863 Cygnaeukselle lähettämässään kirjeessä hän kysyi: ”Kuka kirjoittaa suomenkieliset sanat niihin lauluihin, jotka täällä olen valinnut?”

Heti ensimmäisenä toimintavuonna Hagfors perusti seminaariin mies- ja naiskuoron, jotka ryhtyivät harjoittamaan moniäänisiä kuorolauluja. Kuorotoiminnan pääpaino oli sekakuorolauluissa, jotka pääosiltaan olivat saksalaisia. Joihinkin lauluihin voitiin soveltaa sellaisenaan raamatun teksti, mutta suurin osa lauluista jouduttiin kääntämään suomen kielelle. Tämän vaativan käännös- ja muokkaustyön suoritti seminaarin uskonnon lehtori Nestor Järvinen. Näin seminaarin kuoro saattoi alusta pitäen laulaa moniäänisiä kuorolauluja suomen kielellä. (Hagforsin kirjeet Cygnaeukselle Stockholm 5.5.1860, Weissenfels 7.10.1862, Dresden 5.1.1863.)

Erittäin merkittäväksi tapahtumaksi seminaarin ulospäin suuntautuvan toiminnan kannalta muodostuivat vuositutkintojen yhteydessä pidettävät musiikkinäytteen. Ne olivat itse asiassa arvokkaita ja juhlavia konsertteja, joissa esiintyivät seminaarin mieskuoro, naiskuoro ja sekakuoro. Ohjelmassa oli myös pianon- ja harmoninsoittoa. Näytteisiin saapui väkeä Jyväskylän lisäksi lähipaikkakunnilta. Laajempaa huomiota seminaarin musiikkinäytteen saivat vuoden 1869 kesäkuussa, jolloin Jyväskylässä pidettiin ensimmäinen yleinen kansakoulukokous. Musiikkinäytteenä kuultiin kaikkiaan 22 suomenkielistä kuorolaulua. Vaikka pääosa musiikkinäytteenä esitetyistä kuorolauluista olikin ulkomaista alkuperää, lähinnä 1700- ja 1800-luvun saksalaisia lauluja, Hagfors otti mukaan myös suomalaisia kuorosävellyksiä ja sovituksia. (Laulannon ja soitannon ohjelma Jyväskylän seminaarissa 10.6.1869.)

Näytteenä konsertin ohjelma 10.6.1869

*Laulannon ja soitannon ohjelma
Jyväskylän seminaarissa 10.6.1869*

1) Miesten kuoria

- a. N. Möller: Suomen sulo toivo*
- b. E.A. Hagfors (sov.): Kevä*
- c. J. Haydn: Suomen laulu*
- d. F. Werner: Päivän kuvat*

2) Kuoria yhdistetyille nais- ja mies-äänille

- a. F. Mendelssohn-Bartholdy: Kolme laulua*
- b. K.J. Moring (sov.): Kesän viimeinen kukka*
- c. F. Pacius (sov.): Rannalla itkijä*
- d. Kärsiväisyyden enkeli*

3) Soitantoa (Pianolla)

- a. H. Enckhausen: Grande Marsche*
- b. A. Diabelli: Jugend-Freuden*
- c. Jungmann: Hemlängtan*
- d. Etu-säveliä (Harmoniolla)*
- e. F. Mendelssohn-Bartholdy: Capriccio*
- f. V. Bellini: Thène varié*

4) Miesten kuoria

- a. K.J. Moring (sov.) Soittakaa kaikki*
- b. F. Pacius: Ilo Suomen maan*
- c. Müller: Metsästäjä-laulu*
- d. F. Kuhlau: Ilta-laulu*
- e. Laurin (sov.): Terve Pohjolan maille*

5) Kuoria yhdistetyille nais- ja mies-äänille

- a. B. Klein: Mun paimen Herra on*
- b. C. Graun: Kuinka ihanat sun asuinsias*
- c. D. Engel: Avaraksi portit tehkää*
- d. H. Stölzel: Herran tiet on ihmeelliset*
- e. C. Graun: Haavainsa kautta (Fuga)*

6) *Kuoria yhdistetyille nais- ja mies-äänille*a. *Carey: Eläköön armias*b. *Lwoff: Laulu Keisarille*c. *F. Pacius: Maamme*d. *Breitenbach: Rukous*

Kun tarkastellaan Jyväskylän seminaarin musiikkinäytteissä esitettyjä soitinteoksia, huomio kiintyy ooppera-alkusoihttojen runsaaseen käyttöön sekä Mozartin, Mendelssohnin, Beethovenin, Diabellin ja von Weberin pianosävellysten runsaaseen esittämiseen. Toisaalta on mielenkiintoista havaita, ettei Bachin kuorolauluja ja soitinsävellyksiä sanottavammin esiinny musiikkinäytteiden ohjelmistossa. Sen sijaan Händelin Halleluja-kuoro esitettiin seminaarin musiikkinäytteissä jo v. 1885, mikä osoittaa selvästi, kuinka korkeatasoisiin suorituksiin Hagforsin kuorot kykenivät.

Jos lasketaan seminaarin musiikkinäytteissä vuosina 1869-93 esitetyt kuorolaulut ja soitinsävellykset, nousee niiden kokonaismäärä lähes 400:aan (309 + 75). Tätä määrää on pidettävä varsin huomattavana saavutuksena, koska vielä 1900-luvun alussa puhuttiin yleisesti suomenkielisten kuorolaulujen puutteesta sekä kuorotoiminnan vähäisyydestä. Teokset jakaantuvat eri kokoonpanoille seuraavasti (Pajamo 1982, 37. Luettelo Jyväskylän seminaarin musiikkinäytteissä 1869-93 esitetyistä kuorolauluista ja soitinsävellyksistä ks. Pajamo 1982, 38-49):

mieskuorolauluja	96 (25,0 %)
naiskuorolauluja	66 (17,2 %)
sekakuorolauluja	147 (38,3 %)
soitinsävellyksiä	75 (19,5 %)
<hr/> Yhteensä	<hr/> 384

Aloittaessaan opetustyön Jyväskylän seminaarissa elokuussa 1863 Hagforsilla ei ollut käytettävissään seminaariopetukseen soveltuvaa sekakuorokokoelmaa. Vuonna 1862 oli Hämeenlinnassa ilmestynyt J. J. Iltasen toimittama laulukirja ”Moniäänisiä lauluja Nuorisolle” ja v. 1867 Viipurissa Heinrich Wächterin toimittama ”Kokous Neliäänisiä lauluja”, mutta molemmat oli tarkoitettu mieskuorojen käyttöön. Jo opintomatkinsa aikana Hagfors oli hankkinut saksalaisia hengellisiä laulukokoelmia, joista seminaarin uskonnon opettaja Nestor Järvinen ryhtyi kääntämään sopivia lauluja suomen kielelle. Seminaarin opetustarkoituksiin käännetyt sekakuorolaulut ilmestyivät v. 1871 Hagforsin toimittamassa kokoelmassa Suomalainen Lauluseppele, I vihko. Se sisälsi 50 hengellistä laulua, etupäässä hymnejä ja motetteja, sekä 55 koraalia ja Suomalaisen messun. Lauluseppele oli maamme ensimmäinen suomenkielinen sekakuorolaulukokoelma. Se sisälsi ”yhdistetyille nais- ja miesäänille sovitettuja arvokkaampien sävelniikkain lauluja” ja oli tarkoitettu seminaarien lisäksi myös koulujen ja lauluseurojen käyttöön. Lauluseppeleessä olivat ensimmäistä kertaa suomenkielisessä muodossa monet sellaiset laulut, jotka edelleenkin kuuluvat sekakuorojen perusohjelmistoon kuten G. F. Händelin ”Riemuitse, tytär Sion”, B. H. Kleinin ”Mun paimen Herra

on”, L. van Beethovenin ”Jumalan kunnia luonnossa” sekä G. J. Voglerin ”Hoosiana-hymni”. Kirjan esipuheessa Hagfors sanoo olevansa vakuuttunut siitä, että laulun into tulee moniäänisiä lauluja laulamalla hyvinkin lisätyksi. Laulukokoelmansa hän halusi jättää laulun edistymistä ja vaurastumista rakastavan yleisön suosioon ja esitti esipuheensa lopussa toivomukseen: ”Vaikuttakoon se paljon hyvää ja täyttäköön tarkoituksensa!” (Pajamo 1982, 52-57.)

Laulunopetuksesta käytyjä keskusteluja

Uno Cygnaeus oli ehdottanut pidettäväksi yleisiä kansakoulukokouksia joka kolmas vuosi. Maamme kansakoulunopettajat kokoontuivat ensimmäiseen yleiseen kansakoulukokoukseen Jyväskylään v. 1869. Kokouksiin osallistui opettajien lisäksi arvovaltainen joukko valtion, kirkon, yliopiston ja koululaitoksen edustajia. Kokoukset olivat aluksi kaksipäiväisiä, myöhemmin kolmiopäiväisiä ja niiden puheenjohtajana toimi kansakoulujen ylitarkastaja Uno Cygnaeus. Opettajien suurta kiinnostusta laulunopetusta kohtaan osoitti se, että tämän aineen opetus oli esillä kolmessa ensimmäisessä kokouksessa. Keskustelun aiheina olivat laulunopetuksen tavoitteet, laulun oppikurssi kansakoulussa, laulukirjat, maallisten ja moniäänisten laulujen käyttö opetuksessa sekä opettajan laulutaito.

Kysymys laulunopetuksen tavoitteista otettiin esille kolmannessa yleisessä kansakoulukokouksessa Jyväskylässä v. 1875. Tammisaaren seminaarin johtaja A. Floman korosti laulun sisällisesti jalostuttavaa vaikutusta, koska se vastustaa raakuutta ja edistää siveellisyyttä. Lehtori O. Swahnin mielestä laulun tuli virkistää lapsen uskonnollista, siveellistä ja kansallista tuntoa. Kansakoulussa ei tule opettaa ainoastaan virsiä vaan erityisesti isänmaallisia lauluja, koska tieto isänmaasta ja isänmaanrakkaus olivat kaikkien käsitteidemme perustat. Professori Z. J. Cleven mukaan laulunopetuksen tuli olla ensisijaisesti virsilaulua ja vasta sen jälkeen isänmaallisten laulujen laulattamista. (Kansakoulukokous 1875, 11-16.)

Cygnaeus ei kansakoulun laulunopetusta koskevassa ehdotuksessaan erikseen maininnut, mitkä olivat laulunopetuksen tavoitteet kansakoulussa. Koska Cygnaeuksen mukaan seminaarin laulunopetus oli järjestettävä niin, että se oli esikuvana kansakoulun laulunopetukselle, oli seminaarin laulunopetuksen tavoitteet ymmärrettävä näin ollen myös kansakoulun laulunopetuksen tavoitteiksi, ts. laulu oli oleellinen kasvatusvoima, jonka tarkoituksena oli oppilaan uskonnollisen, siveellisen ja esteettisen tunteen herättäminen ja kehittäminen. Laulunopetuksen tavoitteita koskevassa yleisessä keskustelussa korostettiin, että laulua ei pidetty enää pelkkänä virkistysaineena, vaan laulun tehtävänä oli toimia sivistyksen välikappaleena, ts. laulunopetuksen tavoitteet olivat yhdensuuntaisia kansakoulun yleisten tavoitteiden kanssa.

Cygnaeuksen mukaan laulun oppikurssi kansakoulussa muodostui virsistä, maallisista lauluista, nuottiopista ja moniäänisistä lauluista. Tarkastuskomitea piti maallisten laulujen laulattamista arveluttavana ja poisti ne kansakoulusta. Myöskään vuoden 1866 kansakouluasetuksessa ei mainita maallisia lauluja oppikurssin yhteydessä. Kui-

tenkin vuoden 1875 kansakoulukokouksessa yleinen mielipide oli, että kansakoulun laulunopetuksen tuli sisältää virsien ja nuottien tuntemuksen lisäksi maallisia lauluja, joita Cygnaeuskin oli ehdottanut.

Maallisten laulujen ottaminen kouluopetukseen herätti aluksi vastustusta, koska yleisesti katsottiin, etteivät ne sovi kristilliseen kansakouluun. Vähitellen tämä jyrkkä asenne muuttui, koska iloiset kansanlaulut ja reippaat isänmaalliset laulut toivat vaihtelua pelkän virsilaulun ja nuottiopin opetukseen. Edellytyksenä kuitenkin pidettiin, että maallisten laulujen tuli olla siveellisiä.

Keskusteluista huolimatta opettajien keskuudessa oli epäselvyyttä laulun oppikursista kansakoulussa. Syynä opetuksen epäyhtenäisyyteen ei ollut ainoastaan ohjeiden puutteellisuus, vaan myös opettajan oma asenne. Jos opettaja katsoi laulunopetuksen päätehtäväksi virsien laulattamisen, hän myös toimi käytännössä sen mukaisesti. Jos taas opettaja edusti 'avarampaa katsomustapaa', häntä ei loukannut maallistenkaan laulujen laulattaminen. Laulun oppikurssia saattoi rajoittaa myös paikkakunnalla vallitseva uskonnollinen liike, jonka mielestä maalliset laulut olivat kaiken synnillisyyden ja moraalittomuuden aiheuttajia. Poikkeaminen tästä näkemyksestä saattoi opettajan vaikeaan tilanteen eteen, käytännössä jopa koulun ja kotien välisten suhteiden katkeamiseen. (Kansakoulukokous 1875, 11-16. Halila 1949 II, 274.)

Kansakouluasetuksen mukaan myös laulutaidoton oli oikeutettu pyrkimään seminaariin. Vuoden 1869 kansakoulukokouksessa laulutaidottomia opettajia neuvottiin käyttämään jotain soittokonetta laulunopetuksessa. Pianoa ja harmonia pidettiin viulua parempana vaihtoehtona. Myös virsikanteleen käyttö nousi keskusteluissa esille. Laulua ei saisi jättää kouluopetuksesta pois vain sen vuoksi, ettei opettaja ollut laulutaitoinen, koska laulu oli tuonut kansakoululle monta ystävää. Joissakin kouluissa oli laulunopetus järjestetty siten, että siitä huolehti seurakunnan lukkari tai muu laulutaitoinen henkilö. Opettajan laulutaidolle pantiin suuri paino, mistä syystä laulutaidottomilla opettajilla oli etenkin kansakoulun alkuaikoina suoranaisia vaikeuksia viran saannissa.

Laulun oppiaineekset

Virsilaulu

Virsilaululla oli ollut keskeinen asema eri oppikoulumuodoissa, joiden toimintaa säätelivät vuosina 1843, 1856 ja 1872 annetut koulujärjestykset. Virsilaulu oli tärkeä myös käytännöllisistä syistä, koska niitä tarvittiin koulujen aamu- ja iltahartauksissa, Lisäksi koulujärjestyksen mukaan oppilaiden oli osallistuttava sunnuntaisin seurakunnan yhteiseen jumalanpalvelukseen kirkossa.

Virsilaulu tuli keskeiseen asemaan myös aloittelevan kansakoululaitoksen laulunopetuksessa, mihin vaikutti varhaisen kansanopetuksen antama esikuva. Mutta virsilau-

lun vahaan asemaan vaikutti myös se, että kansakoulu koettiin kristillisenä kouluna, mikä tuli esille myös suhtautumisessa kansakoulunopettajan virkaan. Kansa piti harvoin kirkossa käyvää kansakoulunopettajaa ”melkein pakanana”. Kun virsiä veisattiin paljon seminaarissa, katsoivat monet opettajat tämän ohjeeksi myös kansakoulussa.

Kansakoulujen virsilaululla oli muukin tehtävä kuin oppilaan uskonnollisen tunteen kehittäminen. 1800-luvun alkupuolella virsilaulu oli maamme kirkkoissa eräänlaisessa hajaannustilassa, sillä virsilaulu oli saanut niin vahvat paikalliset veisuupiirteet, niin että ”tuskin kahdessa seurakunnassa virret yhteen laihin veisattiin”, kuten Antti Nordlund koraalikirjansa (1850) esipuheessa toteaa. Toisessa yleisessä kansakoulukokouksessa v. 1872 nostettiin esille kysymys, voitaisiinko kansakoululaisia käyttää kuorilaulajina kirkkoissa. Tämän käytännön ansiosta katsottiin seurakuntalaisten oppivan veisaamaan paremmin. Suurin ansio olisi siinä, että kirkkoissa opittaisiin laulamaan virallisten koraalikirjojen mukaan eikä lukkarien omaksuman laulutavan mukaan. Kansakoululaisten käyttäminen kuorilaulajina herätti myös vastustusta, koska tällainen käytäntö sitoisi laulunopetukseen varatun ajan kokonaan virsilaululle eikä maallisille lauluille ja nuottiopetukselle jäisi aikaa olleensa. Vastustajien mielestä käytännöstä olisi enemmän haittaa kuin hyötyä. (Kansakoulukokous 1872, 33.)

Virsilaulun opetus kansakouluissa tapahtui pääasiassa kolmen eri virsikirjan mukaan (Virsi- ja koraalikirjoista enemmän ks. Pajamo 1976, 114-116.): vuoden 1701 virsikirjan (ns. Vanha virsikirja) ja siihen liittyvän sävelmistön (Yxi Tarpelinen Nuottikirja) mukaan, Antti Nordlundin koraalikirjan (1850) ja v. 1867 ilmestyneen Elias Lönnrothin komitean laatiman ehdotuksen Uusi suomalainen virsikirja nuottien kanssa mukaan. Ei ollut myöskään harvinaista, että laulutunneilla opeteltiin käytössä olevat messusävelmät. Mistään asetuksesta, koulujärjestyksestä eikä kouluylhallituksen antamista ohjeista ilmene, mitä virsiä kansakouluissa oli opetettava. Vuosikertomuksissa toistui usein maininta ”laulettiin yleisimmät kirkkovirret”, ts. opettajat laulattivat niitä virsiä, joita heidän paikkakunnillaan kirkossa veisattiin. Virallista virsiluetteloa ei kouluille jaettu, vaan virsien lopullinen valinta jäi opettajan itsenä suoritettavaksi. Vuosikertomusten mukaan eniten laulettiin psalmi- ja juhlavirsiä, opetusvirsiä sekä aamu- ja iltavirsiä, jotka kattoivat n. 80 % kaikista lauletuista virsistä. Seuraavassa luettelossa on mainittu 10 suosituinta virttä suomenkielisissä kansakouluissa vuosina 1869-1881. Yleisimmät kouluissa laulettu virret 1869-1881 (Yleisimpien kouluvirsien esittely ks. Pajamo 1976, 119-132.)

- Sun haltuus, rakas Isäni (nro 245/1701)
- Koko mailm iloit mahtaa (nro 73)
- Ylistän sinun nimeäs (nro 95)
- Jeesus ystävän on paras (nro 252)
- Ah Jesu, pysy tykönäm (nro 234)
- Me sinua, Jesu, ylistäm (nro 149)
- Mun silmän, käten nostan (nro 84)
- O kuinka ihanat (nro 68)
- O Herra, ilo suuri (nro 81)
- O hyvä Jumala (nro 298)

Maalliset laulut

Suomen koulujen laulunopetuksessa tapahtui 1800-luvulla murros, mikä muutti siihenastista käytäntöä hyvin paljon. Vanhan virsilaulun ohella tilaa opetuksessa saivat myös maalliset laulut eli huvilaulut ja musiikin teoria. Uranuurtajana tässä työssä oli viipurilainen urkuri ja pedagogi Heinrich Wächter. Hän julkaisi v. 1858 kokoelman ”Samling af valda sångstycken för skolorna” ja v. 1864 ”50 Koulu-Laulua. Ne pois-tivat laulunopetusta haitanneen oppikirjapulan ja toivat samalla opetukseen eloisat ja virkeät laulut, joita opettajat olivat toivoneet. Wächterin kirjoissa oli isänmaallisia lauluja ja kansanlauluja. (Heinrich Wächterin toimittamista laulukokoelmista enemmän ks. Pajamo 1972, 88-89.)

Maallisten laulujen tulo koulujen laulunopetukseen liittyi läheisesti kirkon ja koululaitoksen eroon, mikä maassamme tapahtui v. 1869, jolloin aloitti toimintansa Uno Cygnaeuksen johtama kouluylihallitus. Pyrkimys kirkon ja koululaitoksen toisistaan erottamiseen oli 1800-luvulla yleiseurooppalainen ilmiö. Laajenevan ja monipuolisen sivistysihanteen katsottiin olevan opetussuunnitelman kahleissa. Kirkon piirissä koettiin epäluuloa laajenevaa sivistysihannetta kohtaan, koska sen pelättiin vieroittavan ihmiset kristinuskosta. Tutkimuksessaan ”Rajuilman alla” (1956) Mikko Juva toteaa, että kansakoululaitos oli kuitenkin kylvämässä uudenaikaisen kansanvalistuksen siemeniä ja heräävä suomalainen kansallistunto etsi näin tietä maaseudullekin. (Juva 1956, 137-138.)

Kansakoulunopettajat pohtivat maallisten laulujen ongelmaa kokouksissaan. Kun kansakoulu leimattiin kristilliseksi kouluksi, katsottiin, etteivät maalliset laulut sopineet sen opetukseen. Toisaalta ihmeteltiin, miksi kansakoulussa ei saisi laulaa maallisia lauluja, kun kerran oppiaineinakin on maallisia aineita. Vähitellen epäluulot poistuivat, koska laulut eivät loukanneet kansan ”siveyden tuntoa”. Innokkaimmat maallisten laulujen kannattajat olivat jopa sitä mieltä, että epäsiiveitelliset laulut häviäsivät rahvaan keskuudesta, jos kansakoulussa opetettaisiin hyväsisältöisiä lauluja. Tilannetta pahensi aluksi käsitteiden epäselvyys. Hengellisillä lauluilla ymmärrettiin paitsi virsiä myös hengellisissä laulukirjoissa (esim. Siionin Kannel) olevia lauluja. Maallisten laulujen ajateltiin usein tarkoittavan näiden vastakohtaisia lauluja, ts. siivettömiä ja rivoja lauluja, joita rahvaan keskuudessa laulettiin. Kuitenkin maallinen laulu -käsite sisälsi kansanlaulujen lisäksi myös isänmaallisia lauluja ja lasten leikkilauluja. (Kansakoulukokous 1875, 12-14. Kansakoulu 16/1877, 124. Kansakoulu 11/1879, 83-85.)

Mitä laulukirjoja suomenkielisissä kansakouluissa käytettiin? Eniten käytettyjä olivat H. Wächterin 50 Koulu-Laulua (1864) ja Koululauluja I (1869) ja E.A. Hagforsin Suomalainen Lauluseppele I vihko (1871) ja Kaikuja Keski-Suomesta (1874). Lisäksi käytössä oli Satakieli (1869) ja Ilolintunen (1875). Kansakoululaitoksen alkuvuosina opettajat käyttivät laulunopetuksessa yhtä ja samaa laulukirjaa. Sen sijaan 1900-luvun alussa Sortavalan seminaarin musiikin lehtori Mikael Nyberg esitti, että monipuolisuuden saamiseksi opettajan tulisi käyttää useampia laulukirjoja. (Pajamo 1976, 152-156.)

Vuosien 1869 ja 1881 välisenä aikana kansakouluissa laulettiin 483 eri laulua, joista valtaosa eli n. 90 % oli suomenkielisiä. Seuraavassa luettelossa on mainittu 10 yleisintä koululaulua maamme suomenkielisisä kansakouluissa lukuvuosina 1869-1881. (Yleisimpien koululaulujen esittely ks. Pajamo 1976, 157-164.)

Yleisimmät koululaulut 1869-1881

- Maamme (Oi maamme, Suomi, synnyinmaa)
- Kevätlaulut (Tuuli hiljaa henkäilee)
- Lähteellä (Sua, lähde kaunis, katselen)
- Savolaisen laulu (Mun muistuu mieleheni nyt)
- Lapsen laulu (Lapsi olen laulavainen)
- Kotomaamme (Täällä pohjan tähden alla)
- Lintuselle (Sanoppa laululintu)
- Lammas (Lammas oon mä Jeesuksen)
- Lasten joululaulu (Nyt lapset pienet laulakaat)
- Lapsen laulu leskelle (Älä itke, äitini)

Maallisten laulujen aiheuttamaa sisältömuutosta ei oppikouluissa koettu niin voimakkaana kuin kansakouluissa. Tämä johtui osaltaan siitä, että oppikouluissa oli jo 1830-luvulta alkaen laulettu saksalaisia ja ruotsalaisia ylioppilaslauluja, joista useimmat olivat luonteeltaan maallisia.

Seminaarissa saadun kuoroinnostuksen myötä moni kansakoulunopettaja otti laulun opetusohjelmaan myös moniääniset laulut. Kun lapset kirkkailla äänillään lauloivat suomenkielisiä lauluja moniäänisesti, ei ihme, että juuri kuorolaulusta tuli monien juhlien keskeisin ja tärkein ohjelmanumero. Moniäänisten laulujen saavuttaman menestyksen vallassa unohdettiin kokonaan siihen liittyvä ongelma: Olivatko moniääniset laulut sopivia kansakoululaisten äänille? F.V. Illberg ehdotti jo v. 1869, että kansakouluissa tuli laulattaa ainoastaan kaksiäänisiä lauluja. Hänen mielestään kolmi- ja neliiääniset laulut tärvelivät lasten äänet, koska he joutuivat laulamaan liian matalalta tai liian korkealta. Illbergin esikuvana olivat Saksan koulut, joissa laulettiin etupäässä kaksiäänisiä lauluja. Illbergin mielestä lapsen säveltäjän harjoittaminen ja äänen kehittäminen oli tärkeämpää kuin moniäänisten laulujen jatkuva harjoittaminen. Moniäänisten laulujen käyttöongelmaan toivat ratkaisun v. 1881 ilmestyneet mallikurssit, joissa sanottiin, että kansakoulun laulunopetuksen päätarkoitus on yksiääninen laulu. (Illberg 1870, 328-329. Koulutoimen ylihallituksen kiertokirje nro 67 [3.3.1881].)

Musiikin teoria

Uno Cygnaeuksen mukaan kansakouluissa tuli jokaisen laulutunnin alussa laulaa ”sävelasteikko ylös ja alas, voimakkaasti ja heikosti, hitaasti ja nopeasti”. Asteikkojen eli skaalojen opettaminen tapahtui ns. polennollisten harjoitusten avulla. Nämä olivat harjoituksia, joissa asteikkoa laulettiin erilaisissa tahtilajeissa ja aika-arvoissa ja

joihin usein muistin helpottamiseksi liitettiin myös sanat (esim. Alku aina hankalaa, ahkera se voiton saa).

Musiikin teorian opettamisen heikkoutena maamme kouluissa oli sen jääminen kokonaan irralliseksi muusta laulun oppikurssista, ts. teoriaa ei osattu soveltaa varsinaisiin koululauluihin.

Muut oppiaineet

Kansakouluissa yleistyivät virsien ohella käyttöön myös hengelliset laulut, joilla tarkoitettiin hengellisten laulukirjojen lauluja. Kansakoululaitoksen alkuvuosina käytettiin yksinomaan Matkalauluja -kokoelmaa (1869). 1870-luvulla käyttöön tulivat Siionin Kannel (1874) ja Ira D. Sankeyn Lauluja Karitsan kiitokseksi (1876). Edellisen oli toimittanut kanttori J.A.G. Hylander ja se sisälsi pääasiassa evankelisen liikkeen käyttämiä lauluja. Jälkimmäisen kokoelman suomennostyön oli suorittanut opettaja Olli Vuorinen (Berg). Nämä amerikkalaiset herätyslaulut saivat myönteisen vastaanoton kansakouluväen keskuudessa. Mutta kritiikkiäkin esiintyi. Sankeyn laulujen katsottiin viittaavan metodistien lauluihin eikä niissä puhuttu sanallakaan sakramenteista ja niiden tarpeellisuudesta. Hengellisten laulujen sisällyttäminen opetukseen jäi kansakoulunopettajan oman harkinnan varaan. (Pajamo 1976, 174-176.)

Kansakoulun oppiaineita koskeissa keskusteluissa 1840- ja 50-luvuilla ehdotettiin kansakoulun oppiaineeksi virsikanteleen soittoa. Ehdottajien joukossa olivat mm. J.W. Snellman ja Elias Lönnrot. Virsikanteleen soittoa oppiaineena perusteltiin mm. sillä, että se oli yleinen soitin Suomen kodeissa ja että kanteleensoitto muodostui mielen virkeydeksi koulutyössä. Joidenkin mielestä virsikanteleen soitto olisi antanut oppilaille mahdollisuuden soveltaa opittua nuottitietoutta elävään käytäntöön. Tämä luonnollisesti edellytti, että myös opettaja osasi soittaa virsikannelta. Vuosikertomusten mukaan joidenkin koulujen laulutunneilla tai aamuhartauksissa yhteistä virsilaulua säesti joku oppilaista virsikanteleella. (Pajamo 1976, 177-178.)

Mallikurssit kiteyttävät alkuvuosien kokemukset

Kansakoululaitoksen alkuvuodet olivat olleet monessakin mielessä etsimisen ja vakiinnuttamisen aikaa. Joka kolmas vuosi pidetyt yleiset kansakoulukokoukset tarjosivat mahdollisuuden mielipiteiden vaihtoon koulutyöhön liittyvistä kysymyksistä. Keskustelut olivat omalta osaltaan yhtenäistämässä koulujen opetuskäytäntöä. Mutta epätietoisuuttakin esiintyi jopa aivan perustavaa laatua olevissa kysymyksissä. Eräs syy opetuksen epäyhtenäisyyteen oli tarkastuksen puutteellisuus. Koulutoimen yllähallituksen tarkastaja Uno Cygnaeus suoritti hyvin ahkerasti tarkastusmatkoja eri puolille Suomea, mutta kansakoulujen määrän lisääntyessä Cygnaeus ei enää ehtinyt tutustua kaikkiin kouluihin.

F.W. Illberg palattuaan Saksaan tekemältään opintomatkalta vaati laulunopetuksen tason pikaista nostamista. Laulunopettajilta tuli vaatia ylioppilastutkinto ja maahamme oli perustettava konservatorio, jossa laulunopettajat saisivat perusteellisen koulutuk-

sen. Illbergin kritiikki kohdistui etenkin oppikouluihin, sillä näiden koulujen laulunopettajien keskuudessa oli suurta kirjavuutta. Sitä paitsi laulu oli pakollinen ainoastaan oppikoulun alemmilla luokilla. (Illberg 1870, 328-329.)

Kansakoululaitoksen kohdalla tilanne oli paljon onnellisempi, sillä laulu ja soitto olivat jo seminaarissa olleet äidinkielen ohella oppilaiden mieliaineita. Juuri seminaarin antaman esikuvan mukaan laulusta tuli keskeinen oppiaine myös kansakouluissa, joissa laulu raikui lähes päivittäin. Lukuvuonna 1873-74 maassamme toimi 207 kansakoulua, laulua oli opetettu 202 koulussa. Laulunopetuksen puuttuminen viidestä koulusta on selitettävissä sillä, että opettajalta puuttui lauluääni eikä erillistä laulunopettajaa saatu paikkakunnalta. Laulun saavuttamaa suosiota kuvastaa sen vertaaminen muihin harjoitusaineisiin: käsitöitä oli opetettu 152, piirustusta 128 ja voimistelua 113 kansakoulussa. (Lönnbeck 1877, 15, 49-50.)

Kouluylhallitus ryhtyi 1870-luvun lopulla kokoamaan tietoja eri oppiaineiden opetuksesta kansakouluissa. Laulua oli opetettu keskimäärin 2.0 – 2.5 tuntia viikossa. Laulun oppikurssi oli muodostunut pääasiassa virsistä, hengellisistä ja maallisista lauluista sekä nuottiopista. Yhtenäistääkseen maamme kansakouluissa annettavaa opetusta koulutoimen ylihallitus julkaisi v. 1881 ns. mallikurssit, joissa määriteltiin eri oppiaineiden tavoitteet ja oppimäärät. Laulunopetuksesta todettiin mm. seuraavaa:

*Laulunopetuksen pääasiallisena tarkoituksena kansakouluissa on puhdas ja tunno-
kas yksinäinen laulu. Suurinta huomiota pantakoon laulun sanoihin, ja valittakoon
ainoastaan sellaisia lauluja, jotka uskonnollisen, isänmaallisen ja runollisen sekä
lapsille helposti käsitettävän ja miellyttävän sisällön ja vastaavan muodon kautta to-
dellakin soveltuvat tähän. Sanat ovat aina ennen säveleen harjoittamista huolellisesti
ja täydellisesti läpikäytävät ja saatettavat lasten käsitykseen. Toisia virrenvärssyjä
ja lauluja harjoitettakoon poikkeustapauksissa myös kaksi- ja kolmiäänisesti, missä
soinnun aisti on enimmin kehittynyt ja äänivarat sen sallivat. (Koulutoimen ylihalli-
tuksen kiertokirje nro 67 [3.3.1881].)*

Mallikurssien julkaiseminen herätti myös kritiikkiä opettajien keskuudessa. Eniten ihmetystä herätti nuottiopin opetuksen poisjättäminen laulunopetuksesta, koska sitä oli alunperin perusteltu sillä, että se oli koko laulunopetuksen perusta. Monet opettajat pitivät ”suurena virheenä ja vajavuutena, jos kansakoulun läpi päästettäisiin oppilaita, jotka eivät tuntisi nuotteja”. Kun monissa kouluissa oli opetettu kansanlauluja, leikki- ja liikuntalauluja, hengellisiä lauluja ja nuottioppia, jopa virsikanteleen soittoa, monien mielestä mallikurssit merkitsivät eräänlaista taantumusta kansakoulujen laulunopetuskäytännölle. Mallikurssien julkaiseminen aloitti uuden pedagogisen vaiheen koulujen laulunopetuksessa. Kun ennen keskusteltiin siitä, mitä lauluja kouluissa oli opetettava, etsittiin nyt vastausta kysymykseen, miten laulua oli kouluissa opetettava? (Kansakoulukokous 1884, 69-70. Kansakoulu 20/1881. Kansakouluhiti 4-5/1885.)

Kansakoulunopettajat maaseudun musiikkielämän luojina

1800-luvulla maalaiskylä sai kauppapuodin ja postiaseman lisäksi vielä kolmannen kulttuurin välittäjän – kansakoulun. Toimiessaan seurakuntien lukkareina ja eri kuorojen johtajina kansakoulunopettajat tekivät merkittävän raivaustyön musiikkitoiminnan aikaansaamiseksi maaseudulle. J.A. Lindelöf kirjoitti jo v. 1857 Suometar-lehdessä, että ”musiikki on sängen painava osa kansallisessa sivistyksessä ja paras keino kansan musiikillisen taidon kohottamiseksi on suunnitteilla oleva kansakoulu”. (Suometar 19/1857.)

Kun 1800-luvun lopulla perustettiin kyläkuntiin ja erilaisiin yhdistyksiin kuoroja, niiden johtaminen lankesi kuin itsestään kansakoulunopettajan käsiin. Esimerkiksi Askolassa opettaja J.H. Laatikainen perusti laulukuoroja pitäjän eri kyliin ja yhdisti ne sitten yhdeksi suureksi kuoroksi, joka lauloi jumalanpalveluksissa ja erilaisissa kirkkojuhliissa. Kansakoulunopettajien ansiota oli, että maamme seurakunnissa kuultiin jo varhaisessa vaiheessa Voglerin Hoosiannahymi ensimmäisenä adventtisunnuntaina. Sen esittivät joko kansakoululapset yksiaanisesti tai opettajan johtama sekakuoro neiläänisesti. (Laurinmäki 1942, 47-49. Hellgren 1957, 490, 501.)

Laulukuorotoiminta oli vain osa kansakoulunopettajien musiikkiharrastuksista maaseudun sivistysrienteiden herättämiseksi ja kehittämiseksi. Opettajat perustivat myös soittokuntia, levittivät kanteleensoittoharrastusta kansan keskuuteen ja toimivat suurissa asutuskeskuksissa myös oppikoulujen laulunopettajina. Kansakoulunopettajat harjoittivat myös jatko-opintoja musiikin alalla. Lisäopintoja harjoitettiin mm. musiikin teoriassa, laulussa, soitossa sekä kuoron ja soittokunnan johtamisessa, jopa sävellyksessä. (Kansakoulu 19/1880.)

Kansakoulunopettajien keskuudesta nousi monta etevää säveltaiteilijaa, joiden kohdalla opettajan rooli vaihtui konserttitaiteilijan rooliin. Heistä mainittakoon Jyväskylän seminaarista valmistunut Abraham Ojanperä, josta tuli 1900-luvun taitteen merkittävin laulopedagogi maassamme.

1800-luvun lopun kansakoulunopettajien joukossa oli monia kirjallisia lahjakkuuksia, jotka ovat kirjoittaneet runsaasti koulu- ja lastenlauluja. Kun kansakoululaitoksen myötä ryhdyttiin viettämään koulun joulujuhlia eli kuusijuhlia, kirjoittivat opettajat niihin uusia joululauluja, joista monet ovat vieläkin käytössä. Tällaisia opettajia olivat mm. Helmi Auvinen (Hiljaa, hiljaa joulun kellot kajahtaa), J.H. Erkko (No onkos tullut kesä), Immi Hellén (Kello löi jo viisi), Vilkku Joukahainen (On hanget korkeat nietokset), Elsa Koponen (Tuikkikaa, oi joulun tähtöset), Martti Korpilahti (Tule rakkaus ihmisrintaan), Alpo Noponen (Arkihuolesi kaikki heitä, Kun maass’ on hanki) ja Olli Vuorinen (Joulu, joulu tullut on).

Laulusta tuli kansakoululaitoksen alkuvuosikymmeninä eräänlainen koulun lippulaiva, niin keskeinen asema sillä oli koulun arjessa ja juhlassa. Kansakoulu antoi oppilaille lauluvaraston elämää varten. Se antoi myös valmiudet aikuisiän kuoroharrastukseen. Siksi kansakoulu muistetaan laulavana kouluna.

Artikkeli pohjautuu kirjoittajan v. 1976 ilmestyneeseen väitöskirjaan ”Suomen koulun laulunopetus vuosina 1843-1881”. Acta musicologica fennica 7.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Uno Cygnaeuksen kokoelma (UCK)
Uno Cygnaeuksen virallinen kirjeenvaihto
Pajamo, R. (1982) Erik August Hagfors 1827-1913. Pedagogi ja kuoromies. Tutkimus Suomen ensimmäisen seminaarin laulun ja soiton lehtorin toiminnasta. Käsikirjoitus.

Painetut lähteet

Asetus (19.1.1842) Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga förordning angående Hantverkeras och Manufacturisters utbildning i Finland.
Asetus (11.5.1866) Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kansakoulutoimen järjestämisestä Suomen Suuriruhtinassa.
Cygnaeus, U. (1910) Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä. Valtion varoilla toimitettu kokoelma 100-vuotispäiväksi 12. lokakuuta 1910. Suomentanut A. J. Tarjanne. Helsinki.
Ehdotus ja mietteitä Kansakoulu-menosta Suomessa (1856). Helsinki.
Illber, F. W. (1870) Reseberättelse. Tidskrift utgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland 1870.
Julistus (19.4.1858) Hans Kejslerliga Majestäts Kungörelse Nådiga angående grunderna för ordandet af folkundervisningen i Storforstendömet i Finland.
Kansakoulu (1877), (1879), (1880-1881)
Kansakoululehti (1885)
Kansakoulukokous (1872)
Keskustelut toisessa julkisessa Suomen Kansakoulukokouksessa (1872) Helsinki.
Kansakoulukokous (1875) Keskustelut kolmannessa julkisessa Suomen Kansakoulukokouksessa. Jyväskylä.
Kansakoulukokous (1884) Keskustelut kuudennessa yleisessä Suomen Kansakoulukokouksessa. Sortavala.
Lehrplan des Aargauischen Schullehrer-Seminars in Wettingen (1854). Baden.
Litteraturlblad (1847)

Lönbeck, Gustaf (1877) Tutkimuksia Suomen kansakoulukysymyksessä. Viipuri.
Mietteitä ja ehdotuksia Suomen Kansakoulutoimesta (1864). Helsinki.
Morgonbladet (1846)
Suometar (1857)
Wiborg (1857)

Muut lähteet

- Aurola, E. (1961) Uno Cygnaeuksen ”Muutama sana Suomen kansakoululaitoksesta” ja eräs Valgan seminaarin perustamista koskeva suunnitelma. Kasvatusopillinen aikakauskirja.
- Aurola, E. (1969) Venäjän koululaitos ja Uno Cygnaeus. Tutkimuksia n:o 6. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos.
- Halila, A. (1949) Suomen kansakoululaitoksen historia I-IV. Turku.
- Hellgren, K. (1957) Sippolan historia. Myllykoski.
- Hämäläinen, A. (1957) Mistä Uno Cygnaeus sai kansakoululaitosta koskevat aatteensa? Kasvatusopillinen Aikakauskirja.
- Isosaari, J. (1961) Jyväskylän seminaarin kasvatusta- ja opetusopin opetus vuosina 1865-1901. Diss. Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun julkaisuja XXV. Jyväskylä.
- Juva, M. (1961) Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty. Porvoo 1956.
- Kansallinen elämäkerrasto (1927-1934) I-V. Porvoo.
- Lahdes, E. (1958) Ahlmanin pitäjänkoulut. Diss. Tampere.
- Laurinmäki, E. (1942) Askolan kansanopetuksen vaiheet. Porvoo.
- Nurmi, V. (1963) Cygnaeuksen kansakoululaitosehdotusten alkuperä. Kasvatus ja Koulu.
- Nurmi, V. (1964) Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla I. Diss. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 7. Jyväskylä.
- Nurmi, V. (1964) Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla II. Didaktinen osa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 7. Jyväskylä.
- Paasikallio, E. (1944) Ahlmanin pitäjänkoulujen alkuvaiheet. Koulu ja menneisyys VI. Helsinki.
- Pajamo, R. (1976) Suomen koulujen laulunopetus vuosina 1843-1881. Diss. Acta musicologica fennica 7. Helsinki.
- Pajamo, R. (1972) Heinrich Wächter Suomen koulujen laulunopetuksen uudistajana. Koulu ja menneisyys XX. Helsinki.
- Salokannel, A. (1957) Piirteitä Vanajan kansanopetuksesta. Koulu ja menneisyys X. Forssa.
- Vaara, V. (1919) Kirkollinen kansanopetus Valkealassa. Mikkeli.